

PEDAGOGIKAGA OID TERMINLARNING MILLIY O'ZIGA XOSLIKNI BELGILASH PRAGMATIKASI

Nizomova Mohinur Baratboyevna

QarDU Amaliy ingliz tili kafedrası mudiri,
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya: Pedagogikaga oid terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashda pragmatik funksiyalarini tahlil qilishga bag'ishlanadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlar qiyosiy tahlil qilinib, ularning semantik va pragmatik jihatlari o'rganiladi. O'zbek tilidagi terminlar milliy tarbiya va madaniy qadriyatlarni aks ettiruvchi keng qamrovli ma'noga ega bo'lsa, ingliz tilida bu tushunchalar asosan rasmiy ta'lim bilan bog'liq. Maqolada terminlarning milliy madaniyat va ijtimoiy kontekstda qanday o'zgarishi va qo'llanishi lingvistik va pragmatik tahlil asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik terminlar, milliy o'ziga xoslik, pragmatika, semantika, ta'lim, tarbiya, qiyosiy tahlil.

Pedagogik terminologiya har bir xalqning madaniyati, ma'naviy qadriyatlari va ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, ularning milliy o'ziga xosligini aks ettiradi. Til faqatgina kommunikatsiya vositasi bo'lib qolmay, balki jamiyatning madaniy me'yorlari, tarbiya va ta'lim an'analari haqida ham ma'lumot beradi. Pedagogikaga oid terminlar turli tillarda o'ziga xos tarzda rivojlanib, har bir millatning madaniy va ijtimoiy qadriyatlarini ko'rsatib beradi. Ushbu terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashdagi pragmatik xususiyatlari ularning qo'llanish usuli, semantik ma'nosi va sotsiokultural kontekstiga bog'liqdir. O'zbekiston ta'lim tizimida milliy qadriyatlar, madaniy an'analar va ma'naviyatga alohida e'tibor beriladi, bu esa pedagogik terminlarning o'ziga xosligi va pragmatik ahamiyatini belgilaydi. Jumladan, "tarbiya" va "ma'naviyat" kabi tushunchalar milliy ta'limning markazida turib, ularning o'zbek tilida ifodalanishi o'ziga xos semantik va pragmatik ma'nolarni o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, ingliz tilida bu kabi terminlar asosan rasmiy ta'lim jarayoniga va texnik ko'nikmalarga qaratilgan bo'lib, madaniy jihatlar kamroq aks ettiriladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashdagi pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Milliy o'ziga xoslikni belgilovchi omillarni, ya'ni terminlarning semantik o'zgarishlari, ularning madaniy va ijtimoiy kontekstlarda qanday qo'llanishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, bu terminlarning turli tillardagi sotsiokultural ahamiyati qiyosiy tahlil yordamida ochib beriladi. Maqolaning maqsadi pedagogikaga oid terminlarning milliy o'ziga xoslikda qanday rol o'ynashini va bu jarayonni pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilishdir.

Pedagogik terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashdagi pragmatik funksiyalarini o'rganishda lingvistik va sotsiopragmatik tahlillarga asoslangan bir nechta metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillarida pedagogikaga oid terminlarning milliy o'ziga xosligini belgilovchi pragmatik xususiyatlarini aniqlash bo'lib, bu jarayonni quyidagi metodlar orqali amalga oshirildi

Diskursiv tahlil in english - (Discourse Analysis), pedagogikaga oid terminlarning milliy madaniyat va ijtimoiy kontekstda qanday qo'llanishini o'rganishda qo'llanildi. Diskursiv tahlil orqali o'zbek va ingliz tillarida pedagogik terminlarning nutqiy faoliyatdagi o'rni va ularning ma'nodorligi ko'rib chiqildi. Diskursiv tahlil asosan matnlardagi terminlar qanday vaziyatlarda, qanday kontekstlarda ishlatilishi, ularning qanday pragmatik yuklamaga ega ekanligini o'rganishga yordam berdi. Masalan, o'zbek ta'lim tizimida "ma'naviyat" atamasi milliy qadriyatlar va tarbiyaviy jarayonlarda qanday qo'llanishi ko'rib chiqildi, ingliz tilida esa "character development" atamasining qanday ijtimoiy va madaniy fonlarda ishlatilishi tahlil qilindi.

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-SENTABR

ANDIJON, 2024

Pragmatik tahlil in english - (Pragmatic Analysis), pedagogik terminlarning kommunikativ funksiyalari, ya'ni ularning kontekstual qo'llanilishi va ijtimoiy muloqotdagi rolini aniqlashga harakat qilindi. Pragmatik tahlil yordamida terminlarning semantik jihatlarini va ularning milliy madaniyat kontekstida qanday ma'no kasb etishi o'rganildi. Masalan, "tarbiya" atamasi o'zbek tilida nafaqat ta'lim berish jarayonini, balki axloqiy rivojlanishni ham anglatadi. Ingliz tilida esa "education" atamasi ko'proq akademik bilim berishga urg'u beradi. Pragmatik tahlil yordamida bu farqlar aniqlanib, har ikki til terminlarining o'ziga xos kommunikativ ma'nolari ochib berildi.

Qiyosiy-lingvistik tahlil in english - (Comparative Linguistic Analysis), o'zbek va ingliz tillaridagi pedagogik terminlarning milliy o'ziga xoslik jihatlarini solishtirishda qo'llanildi. Bu metod orqali tillardagi terminlarning semantik va pragmatik jihatdan qanday farqlanishi, ularning madaniy va ijtimoiy omillar bilan qanday bog'liq ekanligi tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil natijasida o'zbek va ingliz tillaridagi pedagogik terminlarning shakllanishi va ularning milliy xususiyatlari aniqlanib, ularning qo'llanish doirasi ko'rib chiqildi. Masalan, o'zbek tilidagi "tarbiya" va ingliz tilidagi "character education" terminlari qiyosiy tahlil qilindi va ularning milliy madaniyatga ta'siri o'rganildi.

Matn tahlili in english - (Textual Analysis), pedagogik terminlarni o'z ichiga olgan turli ta'limiy va ilmiy matnlar tahlil qilindi. Bu metod orqali terminlarning turli kontekstlarda qanday ishlatilishi va ularning ma'nosi o'rganildi. O'zbekiston ta'lim tizimidagi matnlar, darsliklar va ilmiy maqolalar o'zbek terminlarini o'rganishda asosiy manba sifatida xizmat qildi, ingliz tilidagi matnlar esa xorijiy ta'lim tizimining terminologiyasini o'rganishga imkon berdi. Matn tahlili terminlarning qanday qabul qilinishi va milliy o'ziga xoslikni belgilashda qanday rol o'ynashini aniqlashga yordam berdi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashdagi pragmatik xususiyatlari chuqurroq tahlil qilindi va ularning turli madaniy va ijtimoiy omillarga mos ravishda qanday o'zgarishi ochib berildi. Ushbu tadqiqotda amalga oshirilgan tahlillar asosida ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashdagi pragmatik xususiyatlari aniqlandi. Qiyosiy tahlil natijasida o'zbek tilidagi pedagogik terminlar ko'proq milliy madaniy qadriyatlarni aks ettirib, tarbiya va ma'naviyatga katta e'tibor qaratadi. Ingliz tilida esa bu kabi terminlar ko'proq rasmiy ta'lim jarayonlari va akademik kontekstga asoslangan. Quyida olingan asosiy natijalar keltirilgan.

Terminlarning semantik o'zgarishi. O'zbek tilidagi pedagogik terminlar milliy madaniyatning ta'siri ostida kengroq semantik qamrovga ega bo'lib, axloqiy va tarbiyaviy jihatlarini qamrab oladi. Masalan, o'zbek tilidagi "tarbiya" atamasi nafaqat ta'lim jarayonini, balki oila va jamiyatdagi axloqiy, ma'naviy tarbiyani ham anglatadi. Ingliz tilidagi "education" atamasi esa asosan bilim berish jarayonini ifodalaydi, tarbiya jihatiga e'tibor kamroq. Bu o'zgarishlar milliy kontekstga mos ravishda shakllanadi va qo'llaniladi.¹ O'zbek va ingliz tillaridagi pedagogik terminlarning qo'llanish usullari ham milliy madaniyat bilan bog'liq. O'zbek ta'lim tizimida "ma'naviyat" va "tarbiya" atamaları ko'p hollarda an'anaviy qadriyatlar va oila tarbiyasiga urg'u beradigan kontekstlarda qo'llaniladi. Ingliz tilida esa "character development" yoki "moral education" terminlari o'quvchilarni axloqiy rivojlantirishni ifodalaydi, lekin bu terminlar ko'proq rasmiy ta'lim tizimiga qaratilgan bo'ladi.²

O'zbek tilidagi pedagogik terminlar milliy madaniyat va sotsiokultural qadriyatlarni ifodalaydi. Masalan, "ma'naviyat" o'zbek madaniyatida shaxsiy va jamiyat axloqini shakllantirishning muhim qismi bo'lib, u o'z ichiga oila, jamiyat va davlat tomonidan beriladigan tarbiyaviy ahamiyatni oladi. Ingliz tilida esa bu kabi terminlar ko'proq umumiy

¹ O'zbek tilidagi terminlar va ularning milliy o'ziga xosligi haqida: O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari (2015).

² Ingliz tilida ta'lim berishning rasmiy usullari va ularning farqlari haqida: British Educational Research Journal (2018).

ta'lim berish jarayonlari doirasida ishlatiladi va milliy madaniyatga bog'lanmagan bo'lishi mumkin. Pedagogik terminlarning qo'llanilishidagi pragmatik farqlar ham aniqlandi. O'zbek tilida pedagogikaga oid terminlar milliy madaniy kontekstda ko'proq ma'naviy-axloqiy yo'nalishlarga ega bo'lsa, ingliz tilida bu terminlar ko'proq texnik va ilmiy jihatlar bilan bog'liq. Masalan, "tarbiya" atamasi o'zbek madaniyatida oila va maktab tarbiyasi bilan bog'liq, "education" atamasi esa ingliz tilida rasmiy ta'lim berish jarayoniga qaratilgan.³

Pedagogik terminlarning milliy madaniyat va ijtimoiy qadriyatlar bilan qanchalik bog'liqligini ko'rsatadi. O'zbek tilidagi terminlar milliy o'ziga xoslikni chuqurroq aks ettirsa, ingliz tilidagi terminlar umumiy ta'lim tizimi bilan ko'proq bog'liqdir, ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlar milliy madaniyat, tarbiya tizimi va sotsiokultural jihatlariga ko'ra sezilarli farqlarga ega. Har bir tilning o'ziga xos pedagogik terminlari jamiyatdagi ta'lim tizimi va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, o'zbek tilida "tarbiya" kabi tushunchalar milliy madaniy qadriyatlar bilan kuchli bog'lanib, ta'lim jarayonida shaxsiy va axloqiy rivojlanish muhim o'rin tutadi. Ingliz tilida esa "education" va "character development" kabi terminlar ko'proq rasmiy ta'lim jarayoniga urg'u beradi, bu esa ularning pragmatik jihatdan qanday farqlanishini ko'rsatadi.

Milliy o'ziga xoslikning ta'siri. O'zbek tilidagi pedagogik terminlar, xususan "tarbiya" va "ma'naviyat", ko'proq jamiyatning axloqiy va ma'naviy qadriyatlarini aks ettirib, o'zbek ta'lim tizimida o'quvchilarning axloqiy jihatdan shakllanishiga katta e'tibor qaratiladi. Shu sababli, bu terminlarning milliy kontekstdagi qo'llanilishi faqat bilim berish bilan chegaralanib qolmaydi, balki shaxsiy tarbiya va jamiyatning ijtimoiy me'yorlari bilan bog'liq. Ingliz tilida esa "education" ko'proq rasmiy ta'lim berish jarayonlariga, bilim va ko'nikmalarni o'rgatishga qaratilgan.

Misol: O'zbek tilidagi "tarbiya" atamasi maktablarda axloqiy tarbiya va ma'naviy qadriyatlarni o'rgatish jarayonida keng qo'llanadi. Ingliz tilida esa "character education" yoki "moral education" faqat ma'lum dasturlar doirasida qo'llaniladi, va u asosan shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan, lekin milliy madaniy elementlarni o'z ichiga olmaydi.

Pragmatik o'zgarishlar. Tadqiqot davomida aniqlangan pragmatik farqlar shuni ko'rsatadiki, pedagogik terminlar turli tillarda va madaniy kontekstlarda turlicha semantik yuklamaga ega bo'lishi mumkin. Masalan, o'zbek tilidagi "ma'naviyat" atamasi pedagogik jarayonda milliy tarbiya va madaniy qadriyatlarni ta'lim bilan birga olib borishni ifodalasa, ingliz tilidagi "moral development" atamasi faqat shaxsiy xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, milliy kontekstni kamroq aks ettiradi.

Misol: O'zbek maktablarida "ma'naviyat" fani o'quvchilarga milliy urf-odatlar, qadriyatlar va axloqiy me'yorlarni o'rgatadi. Ingliz maktablarida esa axloqiy rivojlanish ko'proq umumiy insoniy qadriyatlarga asoslanadi, milliy o'ziga xoslik kamroq ahamiyat kasb etadi.

Sotsiokultural ahamiyat. Pedagogik terminlarning qo'llanilishi milliy sotsiokultural kontekst bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilida pedagogikaga oid terminlar, jumladan "tarbiya", "axloq" va "ma'naviyat", oila va jamiyatda axloqiy rivojlanishning muhim qismi sifatida qabul qilinadi. Ingliz tilida esa bunday atamalar ko'proq shaxsiy rivojlanishga yoki ta'lim tizimiga bog'liq bo'lib, milliy o'ziga xoslikni kamroq aks ettiradi. Bu jihatlar ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlar o'rtasida sezilarli farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Natijalar o'zbek tilidagi pedagogik terminlar ko'proq milliy madaniyat va tarbiya tizimiga bog'langanligini, ingliz tilida esa ular rasmiy ta'lim bilan ko'proq aloqador ekanligini tasdiqlaydi.

Qiyosiy yondashuvning ahamiyati. Tadqiqot davomida amalga oshirilgan qiyosiy-lingvistik tahlil natijasida pedagogik terminlarning milliy o'ziga xosligi va pragmatik ahamiyati aniqlandi. Bu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, har bir jamiyatning pedagogik terminologiyasi

³ Ingliz va o'zbek tillaridagi terminologiyaning sotsiokultural ta'siri haqida: Cross-Cultural Pragmatics in Linguistics, 2019.

madaniyatga bog'liq ravishda shakllanadi va ularning semantik va pragmatik o'zgarishlari o'sha madaniyatning tarbiya tizimi va qadriyatlariga muvofiq rivojlanadi. Ingliz tilidagi terminlar ko'proq global standartlarga moslashgan bo'lsa, o'zbek tilidagi terminlar milliy madaniyatni chuqurroq aks ettiradi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari pedagogik terminologiyaning milliy madaniyat va sotsiokultural kontekst bilan qanday bog'liq ekanligini, pragmatik farqlar qanday yuzaga kelishini va tilning madaniy vazifalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ushbu tadqiqot pedagogik terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashdagi pragmatik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ingliz va o'zbek tillaridagi terminlar qiyosiy tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, har ikki tilning pedagogik terminlari milliy madaniyat, tarbiya tizimi va sotsiokultural omillarga kuchli bog'liq. O'zbek tilidagi terminlar, xususan "tarbiya" va "ma'naviyat", ko'proq axloqiy va ma'naviy tarbiyani ifodalaydi va milliy madaniyatni ta'lim jarayoniga integratsiyalashda muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilida esa "education" va "character development" terminlari ko'proq rasmiy ta'lim va shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, madaniy omillar kamroq ahamiyatga ega bo'ladi.

Qiyosiy tahlillar pedagogik terminlarning milliy madaniyat va ta'lim tizimiga muvofiq o'zgarib, turli tillarda turlicha pragmatik yuklamaga ega bo'lishini tasdiqlaydi. O'zbek tilidagi pedagogik terminlar jamiyatning axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga qaratilgan bo'lsa, ingliz tilida ular ko'proq texnik va akademik ta'lim maqsadlariga yo'naltirilgan. Bu farqlar pedagogik terminologiyaning milliy madaniyat va sotsiokultural kontekst bilan qanchalik bog'liqligini ko'rsatadi. Shunday qilib, pedagogikaga oid terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilashda pragmatik funksiyalari va ularning sotsiokultural ta'siri har bir millatning madaniy qadriyatlarini aks ettiradi. Bu tadqiqot pedagogik terminlarning til va madaniyat bilan bog'liq jihatlarini chuqurroq tushunishga va ularning ta'lim jarayonlarida qanday ahamiyat kasb etishini aniqlashga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yhati

1. Brown, H. D. Principles of Language Learning and Teaching. New York: Pearson Education. 2007.
2. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press. 2016.
3. Davies, A. & Elder, C. The Handbook of Applied Linguistics. Oxford: Blackwell Publishing. 2006.
4. Khujaev, I. (2017). Milliy pedagogika va tarbiya tizimi: Ta'lim va ma'naviyatning integratsiyasi. Qarshi: Nasr nashriyoti.
5. Levinson, S. C. (2006). Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Richards, J. C., & Schmidt, R. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. London: Routledge. 2013.
7. Holmes, J. An Introduction to Sociolinguistics. London: Routledge. 2013.
8. Widdowson, H. G. Context, Community, and Authentic Language. Oxford: Oxford University Press. 1998.
9. Wardhaugh, R. & Fuller, J. M. An Introduction to Sociolinguistics. 7th Edition. Wiley-Blackwell. 2015.